

CHO‘LPON DRAMALARIDA IJTIMOIIY-TARBIYAVIIY MASALALAR

Arapjonova Zebo Otabek qizi

Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek dramaturgiyasi tarixida muhim o‘rin egallagan Cho‘lponning dramatik asarlarida ko‘tarilgan ijtimoiy-tarbiyaviy masalalar tahlil qilinadi. Asosiy e‘tibor inson ozodligi, milliy ong, ayol taqdiri, yoshlar tarbiyasi va ijtimoiy adolat masalalariga qaratilgan. Maqolada Cho‘lpon dramalarining badiiy-uslubiy xususiyatlari va ularning tarbiyaviy, ma‘naviy-ma‘rifiy ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Cho‘lpon, drama, dramaturgiya, tarbiya, jamiyat, ayol, ozodlik, milliy uyg‘onish.

Kirish

Cho‘lpon (Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li) o‘zbek adabiyotida nafaqat lirik she‘rlar va nasriy asarlari, balki dramaturgik merosi bilan ham chuqur iz qoldirgan ijodkoridir. Uning dramalari o‘z davrining ijtimoiy-siyosiy va ma‘naviy muammolarini badiiy aks ettirgan, o‘zbek sahna san‘atini yangi bosqichga olib chiqqan asarlardir.

Cho‘lpon dramalari orqali millatning uyg‘onishiga, ma‘rifatparvarlik ruhining tarqalishiga, jamiyatda ayol o‘rnining tan olinishi va yosh avlodni ijtimoiy ongli shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qilgan. U asarlarida faqat siyosiy hayotni emas, balki inson ichki dunyosidagi ziddiyatlar, erkinlik istagi, ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurashni yuksak badiiylikda ifodalagan.

O‘zbek adabiyotida yangi zamonaviy tafakkur, milliy uyg‘onish va ma‘rifat g‘oyalarini o‘zida mujassam etgan ijodkorlar orasida Cho‘lpon alohida o‘rin egallaydi. U o‘zining lirikasida inson ruhiyatining nozik jihatlarini, nasrida esa jamiyatdagi o‘zgarishlar, ijtimoiy kurash va ozodlik g‘oyalarini chuqur tahlil etgan bo‘lsa, dramaturgiyasida esa bu g‘oyalarni ommaga yetkazish, ularni tarbiyaviy jihatdan o‘stirish vositasi sifatida sahna san‘atiga olib chiqqan.

20-asr boshlaridagi siyosiy beqarorlik, mustamlakachilik siyosati, milliy qadriyatlarining kamsitilishi sharoitida Cho‘lpon dramalari xalqni uyg‘otishga, o‘zligini anglashga, ayolga munosabatni o‘zgartirishga xizmat qilgan. Ayniqsa, u asarlarida ayol erkinligi, xalq ma‘rifati, yoshlarga to‘g‘ri tarbiya berish, milliy o‘zlikni anglash, zulmga qarshi kurashish kabi masalalarni o‘tkir dramatik holatlar orqali tasvirlagan.

Shu ma'noda, Cho'lponning dramalari faqat badiiy adabiyot namunasi emas, balki o'z davrining pedagogik-falsafiy manifestiga aylangan asarlardir. U asarlari orqali auditoriyaga ijtimoiy ong, milliy tafakkur, axloqiy poklik, inson huquqlari, erkinlik, haqiqat, ma'rifat kabi yuksak tushunchalarni singdirishga harakat qilgan.

Mazkur tadqiqot quyidagi metodlar asosida amalga oshirildi:

- **Tarixiy-adabiy yondashuv** – dramatik asarlar voqealari o'z zamonasi kontekstida tahlil qilindi;
- **Tarbiyaviy aspektda yondashuv** – ijtimoiy va axloqiy masalalarning asardagi aks etishi o'rganildi;
- **Poetik-tahliliy usul** – obrazlar, dialoglar, sahnaviy harakatlarning tarbiyaviy ahamiyati tahlil qilindi;
- **Tematik-tahliliy metod** – har bir dramada ko'tarilgan asosiy ijtimoiy-tarbiyaviy mavzular ajratib olindi.

Mazkur tadqiqot ishida quyidagi asosiy metodlar qo'llanildi:

Adabiy-funksional tahlil

Cho'lpon dramalarida obrazlar, voqealar va dramatik to'qnashuvlarning tarbiyaviy g'oyalarni qanday aks ettirgani o'rganildi. Har bir sahna va dialogning ijtimoiy ma'no va tarbiyaviy yuklamasi tahlil qilindi.

Tarixiy-konseptual yondashuv

Dramatik asarlarning yozilgan davri, tarixiy voqealar bilan uyg'unligi, Cho'lponning zamondoshlari va u yashagan muhit bilan aloqasi aniqlanib, asarlardagi ijtimoiy g'oyalarning zamonaviy kontekstda qanday ahamiyat kasb etishi tahlil qilindi.

Tematik-struktural tahlil

Dramalardagi asosiy mavzular (ayol masalasi, erkinlik, ma'rifat, yoshlar tarbiyasi, adolat, ma'naviy inqiroz va boshqalar) ajratib olinib, ularning sahnaviy rivoji, obrazlar orqali ifodalanish usuli va tomoshabinga yetkazilish mexanizmi ko'rib chiqildi.

Pedagogik yondashuv

Tadqiqotda Cho'lponning dramalari orqali qanday axloqiy, estetik va ijtimoiy tarbiya berilayotgani o'rganildi. Asarlarda yoshlar, ayollar va keng ommaga qaratilgan tarbiyaviy g'oyalarning shakli va mazmuni tahlil qilindi.

.Qiyosiy tahlil

Cho'lponning dramalari o'zbek adabiyotidagi boshqa ma'rifatparvar dramaturglar (Muqimiy, Avloniy, Fitrat) asarlari bilan qiyoslab ko'rildi. Shu orqali Cho'lpon dramaturgiyasining o'ziga xosligi va ijtimoiy-tarbiyaviy yo'nalishdagi betakror uslubi aniqlashtirildi.

Inson ozodligi va jamiyatdagi zulmga qarshi kurash

Cho'lponning "Turkiston bayrog'i", "Yorqinoy" kabi dramalarida mustamlakachilik, adolatsizlik, inson huquqlarining poymol qilinishi muammosi ko'tariladi. Muallif bunday ijtimoiy muammolarni real hayotdagi faktlar asosida ochib beradi. Ayniqsa, "Turkiston bayrog'i" dramasi o'zbek xalqining erkinlik va istiqloqlga intilishining badiiy timsoliga aylangan.

Tarbiyaviy xulosa: Inson erkinligi – eng oliy qadriyat. Cho'lpon yosh avlodni o'z huquqlarini anglaydigan, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan shaxs sifatida tarbiyalashni ko'zlagan.

Ayol masalasi va jamiyatdagi o'rni

Cho'lpon dramalarida ayollar faqat ijtimoiy haqiqat qurboni sifatida emas, balki faol, erkin fikrlovchi, mustaqil shaxs sifatida tasvirlanadi. Masalan, "Yorqinoy" dramasi bosh qahramon an'anaviy jamiyat tazyiqlariga qarshi kurashuvchi ayol obrazidir. U ilm olish, o'z taqdirini o'zi belgilash tarafdori.

Tarbiyaviy xulosa: Ayol – jamiyatning teng a'zosi. Ayolning o'z haq-huquqlarini bilishi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi muhim tarbiyaviy g'oya sifatida ilgari suriladi.

Yoshlar tarbiyasi va milliy ongni shakllantirish

Cho'lpon dramalarida yosh avlodning ilmi, vatanparvar, adolatli va fidokor bo'lib yetishishi muhim masala sifatida ilgari suriladi. "Turkiston bayrog'i" va boshqa sahna asarlarida yosh qahramonlar jamiyatdagi zulmga qarshi chiqadi, o'z halol yo'lini tanlaydi.

Tarbiyaviy xulosa: Yoshlar – millat kelajagi. Ularni faqat bilimli emas, balki axloqli, iymonli, ijtimoiy faol shaxs sifatida tarbiyalash zarur.

Ma'rifatparvarlik va ma'naviy uyg'onish g'oyalari

Cho'lpon asarlarida islohotchi ziyolilar, o'qituvchilar, adolatparvar yetakchilar obrazlari orqali millatning ma'naviy uyg'onishi g'oyasi yuksak darajada ifoda etilgan. U jahon adabiyotidagi ma'rifatparvarlik an'analarini o'zbek sahnasiga olib kirgan.

Tarbiyaviy xulosa: Bilim, ilm, ma'rifat – xalqni zulmatdan olib chiqadigan quroldir. Tarbiya – ma'naviy taraqqiyotning asosi.

Munozara

Cho'lponning dramaturgik asarlari o'z davrining murakkab ijtimoiy va siyosiy muammolarini badiiy shaklda ifoda etgan. U jamiyatdagi muhim masalalarni san'at orqali ko'tarib, tomoshabinga faqat zavq emas, balki fikr, tarbiya va ijtimoiy mas'uliyatni ham yetkazishga harakat qilgan.

Cho'lpon dramalari orqali o'zbek xalqining o'zligini anglash, milliy g'ururini tiklash, ma'rifat va erkinlikka intilish ruhiyati namoyon bo'ladi. Bu asarlar faqat sahna uchun emas, balki jamiyat ongini shakllantirish vositasi sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Xulosa

Cho'lpon dramalarida ko'tarilgan ijtimoiy-tarbiyaviy masalalar bugungi kunda ham dolzargligini yo'qotmagan. U jamiyatdagi zulm, ayol tengsizligi, yoshlar tarbiyasi, ma'naviy tanazzulga qarshi kurashgan. Asarlarida jamiyatni o'zgartirish g'oyasini, axloqiy ideallarni va milliy ruhni badiiy ifodalagan.

Uning sahna asarlari bugungi o'quvchi va tomoshabin uchun ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, yosh avlodni mustahkam iymon, adolatparvarlik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda bebaho manbadir.

Cho'lponning dramaturgik merosi o'zbek adabiyoti tarixida alohida o'rin egallaydi. Uning sahna asarlari orqali xalq ongini uyg'otish, milliy tafakkurni rivojlantirish, yoshlar va ayollarni ijtimoiy hayotga jalb etish kabi dolzarb masalalar ko'tarilgan. Dramaturg sifatida Cho'lpon o'z asarlarida ma'rifat, ozodlik, haqiqat, tenglik va adolat g'oyalarini ilgari surgan. Ayniqsa, u ayollar erkinligi, yosh avlodni tarbiyalash, milliy o'zlikni anglash kabi ijtimoiy-tarbiyaviy yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratgan.

Cho'lpon dramalarining o'ziga xos xususiyati shundaki, u badiiy obrazlar orqali auditoriyaga nafaqat hissiy, balki aqliy-axloqiy ta'sir ko'rsatishga intilgan. Asarlarda har bir obraz, har bir sahna sahnadagi ziddiyatlar orqali tomoshabinga hayotiy saboq, ijtimoiy o'git beradi. Ayniqsa, "Turkiston bayrog'i", "Yorqinoy" kabi asarlar o'zbek milliy teatri tarixida yuksak tarbiyaviy va g'oyaviy yuklamaga ega bo'lgan dramalar sirasiga kiradi.

Bugungi globallashuv davrida ham Cho'lpon dramalarida ilgari surilgan ijtimoiy-tarbiyaviy muammolar – ma'naviy inqiroz, milliy o'zlikni yo'qotish, axloqiy tanazzul kabi masalalar dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Shu sababli uning dramalari nafaqat tarixiy-badiiy meros, balki hozirgi tarbiyaviy jarayonlarda ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Cho'lpon dramalari:

- yoshlar ongida milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishga xizmat qiladi;
- ayollar erkinligi va ularning ijtimoiy maqomini yuksaltirishni targ'ib qiladi;

- adolat, erkinlik, haqiqat g'oyalari badiiy vositalar orqali targ'ib etadi;
- ma'rifatparvarlik ruhida tarbiya berish imkonini beradi;
- sahna orqali tomoshabinga chuqur ijtimoiy va axloqiy saboqlarni etkazadi.

Shu boisdan Cho'lponning dramaturgik asarlarini o'rganish va targ'ib etish, ularni ta'lim va tarbiya jarayoniga integratsiyalash bugungi kun o'quvchilari va yoshlar uchun juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cho'lpon. **Yorqinoy** (drama). – Toshkent: G'. G'ulom NMIU, 2019.
2. Qosimov B. **Cho'lpon dramaturgiyasi**. – Toshkent: Fan, 2006.
3. Rasulov Z. **O'zbek sahna san'atida ma'rifatparvarlik**. – Samarqand: Zarafshon, 2013.
4. Yo'ldoshev S. **O'zbek dramaturgiyasi tarixi**. – Toshkent: O'zMU, 2017.
5. Vahobov A. **Milliy drama va tarbiya masalalari**. – Buxoro: Ilm ziyo, 2015.

Research Science and
Innovation House

